

Krystian Chołaszczczyński

"Etnnopolityka w Azji Centralnej: między wspólnotą etniczną a obywatelską", Andrzej Wierzbicki, Warszawa 2008 : [recenzja]

Historia i Polityka nr 5 (12), 255-258

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

**Andrzej Wierzbicki,
Etnopolityka w Azji
Centralnej. Między
wspólnotą etniczną
a obywatelską,
Warszawa 2008, ss. 489**

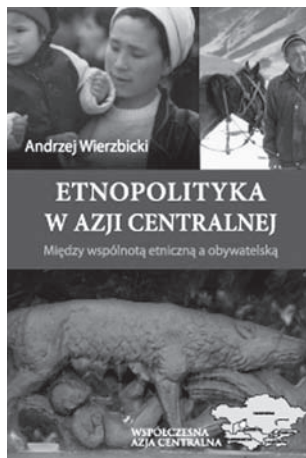
Doktor habilitowany Andrzej Wierzbicki jest absolwentem Wydziału Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego, doktorem nauk humanistycznych w zakresie nauki o polityce oraz doktorem habilitowanym nauk humanistycznych w zakresie nauki o polityce, specjalność etnopolityka. Obecnie jest pracownikiem Instytutu Nauk Politycznych w Zakładzie Badań Wschodnich. W latach 2007–2008 był wykonawcą grantu badawczego „Etnopolityczne uwarunkowania funkcjonowania elity władzy politycznej w postradzieckiej Azji Centralnej”, której kierownikiem był prof. dr hab. Tadeusz Bodio. Rezultatem tego dofinansowania była analizowana książka.

Autor w książce pt.: „Etnopolity-

ka w Azji Centralnej” (Warszawa 2008), zanalizował etnopolitykę w Kazachstanie i Kirgistanie w porównaniu z pozostałymi państwami turekojęzycznymi w Azji Centralnej (Uzbekistanie i Turkmenistanie). Uznał, że termin *etnopolityka* jest bardziej adekwatny do rzeczywistości Azji Centralnej, gdzie tzw.: czynnik etniczny w polityce, oznacza nie tylko reprezentację interesów określonej narodowości, ale także odzwierciedla znaczenie tradycyjnych struktur rodowo-plemiennych, w literaturze nazywanych „subetnicznymi” i „mikronacjonalistycznymi”. Poza tym, z charakterystyki polityzacji etniczności, dla Wierzbickiego wyraźnie wynika, że stosunki międzyetniczne to nie tylko sfera regulacji państwa, ale i działalność wspólnot etnicznych, ich partii, ruchów i organizacji. Etnopolityka podkreśla, że przedmiotem tych relacji są nie tylko stosunki wertykalne „państwo–wspólnota etniczna”, ale także stosunki horyzontalne „wspólnota etniczna–wspólnota etniczna”.

W swojej pracy przyjął hipotezę badawczą, że etnopolityka w turekojęzycznych państwach Azji Centralnej jest zdominowana przez proces narodotwórczy, któremu dynamikę nadaje budowa państwowości narodowej. W celu weryfikacji powyższego założenia przyjął, że zjawisko to w azjatyckiej rzeczywistości składa się z trzech, współzależnych komponentów:

– etniczności — wspólnoty etnicznej żyjącej na terenie danego państwa, ich powiązania i „ojczyzny zewnętrzne”, etnogeneza;

– organizmów etnopolitycznych — wszelkie formy organizacji życia społecznego, a także ich instytucje politycznych, w tym norm prawnych i politycznych; ukształtowanej tradycji i zwyczajów instytucji etnospołecznych;

– procesów etnopolitycznych — reprezentacja polityczna wspólnot etnicznych w organach państwowych, a zwłaszcza ich partycypacja w zarządzaniu państwem, polityczne zachowania, działalność etnicznych organizacji społeczno-politycznych, wszelkie procesy narodotwórcze, a także polityka językowa, skrajne formy etnicznych nacjonalizmów, formy etnicznych mobilizacji i polityzacji, formy współpracy z innymi wspólnotami, etc.

Powyższa konstrukcja stworzona przez Andrzeja Wierzbickiego (przy wykorzystaniu idei Tadeusza Bodio), wynika z określonego zadania badawczego, jakim było podjęcie próby kompleksowej analizy porównawczej etnopolityki w państwach Azji Centralnej, a zwłaszcza jej zdominowania przez proces narodotwórczy. Owa praca, jako pierwsza w polskiej literaturze, zdecydowała się na uporządkowanie siatki pojęciowej tego zagadnienia poprzez wyodrębnienie jej komponentów i wykazanie związku pomiędzy nimi we współczesnej Azji Centralnej.

Autor przyjął, że etnopolityka stanowi wewnętrznie zintegrowany, wyróżniający się z otoczenia i kierujący się swoistymi prawidłowościami system. Z tego względu Wierzbicki podjął próbę stworzenia kompleksowej definicji, adekwatnej do rzeczywistości Azji Centralnej. Przyjął za Josephem Rothschildem („Ethnopolitics: A Conceptual Framework”, New York 1981), że: „Definiowanie etnopolityki w konkretnym państwie

jest uwarunkowane jego strukturą etniczną i stosunkiem władzy do zamieszkujących w nim wspólnot etnicznych”. W związku z powyższym, jego definicja brzmi następująco: „system regulacji, obowiązujący w organizmie etnopolitycznym (państwie), obejmujący akty normatywne, instytucje, programy i zachowania polityczne, umożliwiające indywidualne i zbiorowe wyrażanie etniczności w polityce, poprzez reprezentację wspólnot etnicznych w organach władzy i ich partycypację w zarządzaniu państwem, normujący stosunki etniczne między państwem i wspólnotami etnicznymi, jak również między samymi wspólnotami, a także normujący politykę językową”.

Dla Wierzbickiego, wykreowanie powyższej formuły, było ściśle związane z przedstawieniem siatki pojęciowej etnopolityki, jej komponentów i wzajemnych zależności. Owa siatka pojęciowa uwzględniła postradziecką specyfikę rzeczywistości centralnoazjatyckiej, w której proces państwowotwórczy zdecydowanie wyprzedza konsolidację narodową polietnicznych społeczeństw.

Autor zaprezentował schemat komponentów badanego zagadnienia, lecz bez jakiegokolwiek opisu. Jedyne w przypisie zaznaczył, że dokonał własnego opracowania na podstawie idei Tadeusza Bodio, która została zawarta w książce: „Świadomość a zachowania polityczne” (Warszawa 1987). Należy podkreślić, że praca ta nie dotyczyła w żadnym stopniu kategorii badawczej o nazwie „etnopolityka”, lecz podmiotowego kierunku rozwoju osobowości. W swojej publikacji Bodio zaprezentował schemat, w którym wyjaśniał genetyczne zależności między pojęciami konstytuującymi osobowość oraz акцен-

tował ścisły związek między rozwojem osobowości człowieka, a jego zachowaniami i otoczeniem. W przeciwieństwie do Wierzbickiego, dokonał analizy i interpretacji schematu. Jednakże, jak już wspominałem, nie dotyczy to w żadnym stopniu kategorii „etnopolityki”.

Andrzej Wierzbicki w swojej propozycji komponentów etnopolityki, opierał się na doświadczeniach krajów Azji Centralnej. Faktem jest, co podkreśla sam Autor, że nie została stworzona koncepcja, która byłaby zdana do powszechnego użytku i dla każdego kraju. Jednakże podkreśla on, że jego praca jest pionierska i może pretendować jako pewnego rodzaju wzór do analizy innych krajów, gdzie kwestie etniczne mają olbrzymie znaczenie. Pomimo kilku wad samej publikacji, zgodziłbym się z takim wnioskiem.

Zastrzeżenie budzi definiowanie samych komponentów. Wierzbicki przy analizie istoty etniczności, podaje wiele różnych koncepcji tego pojęcia, lecz nie rozstrzyga, którą uważa za najlepszą i w konsekwencji nie wyjaśnia, z której będzie korzystać. Należy w tym miejscu podkreślić, że w literaturze naukowej występują cztery kierunki badań nad etnicznością. Primordializm zakłada, że etniczność jest podstawową, bezwarunkową i niezmienną cechą tożsamości człowieka. Konstruktoryzm uznaje, że jest to tylko konstrukt intelektualny. Funkcjonalizm traktuje etniczność jako zjawisko przejściowe, a instrumentalizm ujmuje ją jako swoisty instrument, wykorzystywany w walce o zasoby ekonomiczne i władzę.

Publikacja za bardzo skupia się na państwie, zapominając o całej grupie ruchów o charakterze partyjnym, kulturalnym czy związkowym. Koncentruje się

na wpływie wspólnot etnicznych na państwo, nie zważając na szereg innych form działań w niepolitycznych sferach.

Kolejnym problemem, który powinienem w tym miejscu podkreślić, jest nieuwzględnienie negatywnych skutków procesu etnopolityki. Schemat nie ujmuje możliwości powstania sytuacji, które w historii miały już miejsce. Chodzi o proces, który zwykle się nazywa: „negatywną etnopolityką”. Model Wierzbickiego nie przewiduje ewentualnego braku rozwinięcia poszczególnych komponentów i odwrócenia całego procesu. Liczni analitycy podkreślają, że istnieje wpływ przebiegu polityzacji etniczności na kształtowanie się państwa i ewentualne „cofnięcie w rozwoju”, bądź doprowadzenie do jego bankructwa.

Andrzej Wierzbicki przyjmując, że podstawowymi czynnikami etnopolityki są etniczność, organizmy etnopolityczne i procesy etnopolityczne, swoją książkę również w ten sposób podzielił. Publikacja składa się z wprowadzenia metodologiczno-teoretycznego i trzech części.

Część pierwsza skupia się na elemencie etniczności i składa się z pięciu rozdziałów. Rozdział pierwszy analizuje etnogenezę ludów tureckich, poprzez przedstawienie pochodzenia tychże wspólnot, etnonimów i toponimów (nazw geograficznych) oraz tradycji i trybu życia. Rozdział drugi ukazuje umiejscowienie narodowości tureckich w strukturze etnicznej Azji Centralnej w czasie rosyjskiej kolonizacji, a rozdział trzeci porusza ten sam problem, tyle że w okresie sowietyzacji. Autor zwrócił uwagę na takie aspekty jak: czynniki, które implikowały zmiany struktury etnicznej; przemieszczanie się ludności; same zmiany, jakie nastąpiły w tym okresie oraz strukturę ludności napływowo-

wej. Rozdział czwarty przedstawia, jakie zmiany nastąpiły po uzyskaniu niepodległości przez państwa Azji Centralnej. Natomiast w ostatnim rozdziale Wierzbicki zbadał podstawowe wymiary tożsamości, takie jak: etniczna, narodowa, polityczna, ludności nietytularnej oraz miejsce zajmowane przez religię.

Część druga prezentuje organizmy etnopolityczne narodowości tureckich w Azji Centralnej i składa się z czterech rozdziałów. W pierwszym Autor przedstawia procesy państwowotwórcze, które miały miejsce przed rosyjskimi podbojami. Z jednej strony dokonuje przeglądu historycznych form organizacji życia społeczno-politycznego, ze szczególnym uwzględnieniem Złotej Ordy, a z drugiej analizuje to, jak na procesy państwowotwórcze wpływały podziały rodowo-plemienne. W drugim z tych rozdziałów zaprezentowane zostały procesy modernizacji form życia narodowości tureckich w Imperium Rosyjskim oraz opór, jaki to spowodowało. W następnym rozdziale ukazano wpływ władzy bolszewickiej na organizmy etnopolityczne. Ostatni zaś został poświęcony niepodległości i budowie państwowości narodowości tureckich.

Część trzecia skupia się na procesach etnopolitycznych w państwach tu-

reckojęzycznych Azji Centralnej i zbudowana jest z czterech rozdziałów. W pierwszym Wierzbicki analizuje proces polityzacji etniczności, poprzez zwrócenie uwagi na takie fakty jak: różne jej mechanizmy, etniczność ustroju państwowego, kształtowanie partii i organizacji etnopolitycznych, przyczyny konfliktów etnopolitycznych oraz stanowisko Rosji i Uzbekistanu wobec zmian w Kazachstanie i Kirgistanie. Rozdział drugi tej części, poświęcony jest polityce językowej niepodległych państw tureckojęzycznych, natomiast rozdział trzeci (dwunasty w kolejności) przedstawia etnokrację oraz podziały socjopolityczne. Ostatni z nich poświęcony jest paradygmatowi etnopolityki, czyli etnicznością i wspólnotą obywatelską.

Konkludując, książkę Andrzeja Wierzbickiego poleciłbym każdemu, kto z jednej strony chciałby poznać sposób na nową formę analizy państw — etnopolityki, gdzie czynnik etniczny ma decydujące znaczenie; a z drugiej strony jest zainteresowany nowym spojrzeniem na kształtowanie się stosunków państwo-wspólnota etniczna w krajach Azji Centralnej — zarówno w przeszłości, jak i dzisiaj.

Krzysztof Cholewicki (Toruń)

